

заклади. То ж цю можливість їм слід сповна використати в межах вимог Конституції України, законодавчих актів держави, шануючи право її громадян, їхніх дітей на свободу совісті, релігії, на стабільність і спокій в поліконфесійному українському соціумі.

Колодний А.

СВОБОДА СОВІСТІ В ОСВІТІ СВІТСЬКОЇ УКРАЇНИ

Релігія і освіта... Проблема їх співвідношення давно цікавила педагогічну громадськість і Церкву. Останнім часом, у зв'язку з актуалізацією релігійного чинника в суспільному і духовному житті, прагненням деяких Церков корисливо, нахрапно і протиправно влізти у державну школу, вона постала і в Україні. Питання не стоїть про те, давати чи не давати через систему освіти знання про релігію. Стоїть питання того, які знання і в якому обсязі про неї викладати, коли, де і хто їх має давати. Постає ще питання й того, чи мають існувати паралельно дві системи освіти – світська і духовна, а чи ж духовна освіта за своїм статусом має прирівнятися до світської і засвідчуватися такими ж документами, які чинні і в сфері світського життя. Але якщо це буде так, то певно що на духовну освіту тоді поширюється правило про вивчення в закладах освіти того обов'язкового переліку-мінімуму навчальних дисциплін, які нині викладаються у всіх світських навчальних закладах і які формують широкий світоглядний кругозір у їх реципієнтів. Певно що тоді підлягати контролю з боку Міністерства освіти і науки мав би й зміст духовної освіти. Держава мала б знати не лише те, чому тут учать, а й як і хто учить.

Нині в Україні існують паралельно релігійна і релігієзнавча освіти. Якщо перша діє переважно в духовних навчальних закладах, її патронують конфесії і система її в ряді Церков вже склалася, то система релігієзнавчої освіти в наш час лише складається. Вона будується на засадах гуманізму, толерантності і дотримання конституційного принципу свободи світоглядів і принципу відокремлення Церкви від державної освіти. Долаються ті вади світської освіти, які були зумовлені донедавна її атеїстичною зорієнтованістю.

Нині в державних навчальних закладах, як обов'язковий предмет, викладається курс академічного релігієзнавства, стандартна програма якого має державне затвердження. Навчальні заклади, засновані на

приватній основі, мають право вибору щодо вивчення релігієзнавчих курсів. Але вони, як і державні, повинні забезпечувати рівень релігієзнавчої освіти у відповідності з державними стандартами.

Оскільки вивчення релігії чіпає багато делікатних проблем не лише правового, а й світоглядно-виховного характеру, то навколо питань змісту й організації релігієзнавчої освіти нині точаться палкі дискусії. Скажімо, дискутується питання того, чи релігієзнавча освіта є тотожною з релігійною, а якщо це так, то чи має педагог бути обов'язково релігійною людиною. Ще постає питання того, як узгодити програмові знання, визначені державним стандартом освіти, і власні погляди на релігію студента, який належить до того чи іншого віросповідання.

Світова освітянська практика вже давно довела, що релігійна і релігієзнавча освіта мають відмінний зміст, різну зорієнтованість і функціональність. Водночас вона засвідчила, що шкільне чи вузівське релігієзнавство не повинне виконувати функцію узгодження поглядів на релігії представників різних конфесій або ж молоді з релігійною і нерелігійною орієнтацією, виховувати людину релігійною, а тим більше конфесійно-релігійною. Основна мета вивчення релігієзнавства - дати молоді повний обсяг об'єктивних, науково вивірених знань про релігію в різних її конфесійних визначеностях, знань з її історії і суспільного функціонування. Академічне релігієзнавство покликане з наукових позицій розглядати релігію в контексті світової культури, розкривати її сутність, місце і роль як в суспільстві, так і в житті людини. Саме такий підхід відповідає демократичним вимогам Конституції України, її принципам про відокремлення церкви від держави і школи від церкви, сприяє соціальній згоді у суспільстві, пошановує суверенність кожного як особистості. В громадянському суспільстві на державному рівні не може бути ні релігійної, ні атеїстичної освіти. Останні можна організовувати на приватному чи корпоративному рівнях. Загальнодержавна освіта має бути лише релігієзнавчою. Це тільки від неучтва дехто з церковних діячів твердить, що релігієзнавча освіта – то є атеїзм. Із-за своєї конфесійної зашореності для них всі інші релігії також є атеїзмом, а ще більше – ересю.

Останнім часом, а особливо після заяви Президента В.Ющенка про необхідність вивчення в школах предмету із невизначеним змістом «Етика віра», в засобах масової інформації, листах в державні органи, на засіданнях з приводу цього створеної при Міносвіти спеціальної комісії все частіше порушується питання введення в школах, як обов'язкового предмету, «Християнської етики» або «Закону Божого», а у вузах - теології. Подекуди керівництво освітянських установ, зокрема на

Галичині, ігноруючи принцип світськості державної освіти, закріплений Конституцією і чинним законодавством, самочинно ввело викладання релігійних курсів, переважно «Християнської етики», залучивши до цього подеколи не підготовлених до педагогічної роботи служителів культу, ченців і черниць, різних проповідників або ж підготовлених на короткотермінових катехітичних курсах греко-католицької Церкви вчителів. Маємо не що інше, як протиправно з підтримки клерикалізованих місцевих владних структур організовану однією Церквою на догоду собі скриту катехізацію молоді у державних школах і на державний кошт. Такий підхід неприйнятний, бо ж він веде до дискримінації в галузі релігійної освіти, до її конфесіоналізації, силового насадження того чи іншого віросповідання і, нарешті, порушення прав людини взагалі. Ми не маємо повторити принцип радянської освіти, коли в школах, не рахуючись із наявністю дітей з віруючих сімей, обов'язковою була атеїстична освіта. В наших школах навчаються діти із сімей різних конфесій, відмінних світоглядів. Конституція України велить з цим рахуватися. До того ж, вивчення релігії в системі державної освіти повинне відповідати не тільки чинному в нашій країні законодавству, а також і міжнародним правовим документам в галузі свободи релігії і віровизнань, які відкидають примусове насадження через державну школу якихось світоглядних систем. Державна школа має бути повністю світською. Знання про релігію дітям мають давати лише світські особи, а не заангажовані на ортодоксії середньовіччя, мало знаючі здобутки науки і культури служителі культу.

Релігійна освіта - це навчальний процес, зорієнтований на передачу реципієнту певного обсягу релігійної інформації з метою підвищення рівня його релігійної освіченості, формування навиків освоєння змісту певного релігійного віровчення. Але релігійна освіта не є позаконфесійною. Для її проведення залучаються конфесійно зорієнтовані особи, а це призводить до однобічно заангажованих оцінок ними інших віровчень, виховання негативного ставлення до них.

Релігійна освіта буває загальнопросвітницькою і професійно-зорієнтованою. Загальнопросвітницький характер має навчання релігії в парафіяльних і недільних (християнство), суботніх (їудаїзм, християни-адвентисти) та п'ятницьких (іслам) школах при громадах різних релігій, на різних біблійних курсах тощо. Професійно-зорієнтовану релігійну освіту, яку ще можна назвати богословською, проводять різного типу духовні навчальні заклади (академії, університети, семінарії, коледжі тощо). Від рівня духовної освіти в католицизмі і протестантизмі (на відміну, скажімо, від православ'я) залежить кар'єра особи в церковному житті. На

початок 2005 року в Україні різні конфесії мали 12039 недільних, суботніх та п'ятницьких шкіл і 173 духовних навчальних закладів.

Але тут зауважимо на тому, що релігієзнавчу освіту не слід ототожнювати або підміняти богословською (теологічною). Остання, як і атеїстична, що домінувала в часи тоталітаризму, є світоглядно неплюральною, а водночас ще й конфесійно зорієнтованою, агресивно налаштованою щодо інших релігійних вчень і спільнот. Організація ж богословської освіти в системі державних навчальних закладів взагалі суперечить принципам світськості освіти, відокремлення Церкви від Держави і державної школи від Церкви, спричинить до подальшого загострення суперечок і конфліктів на світоглядному й конфесійному рівнях, оскільки в державних школах і вузах навчаються віруючі з різних конфесій, а також невіруючі.

Ось як оцінив головний рабин Києва і України Яків Блайх ту ситуацію, яка складається з порушенням принципу світськості освіти при викладанні в школах християнської етики : “Де-факто сьогодні в багатьох школах України викладається християнська релігія (!). Цей предмет називається “Християнська етика”. Підручник вже видано. У ньому є речі, які не вкладаються в голову. Розповідаючи про християнські релігії, там говориться, якою поганою є будь-яка інша релігія. Я не хочу тут вдаватися в деталі, щоб не викликати скандал. Але взагалі цим варто зайнятися” (Еврейская Украина. – 2002. - № 2). Так, варто, бо ж, згідно діючого законодавства, “викладачі релігійних вчень і релігійні проповідники зобов’язані виховувати своїх слухачів у дусі терпимості і поваги до громадян, які не сповідують релігії, та до віруючих інших віросповідань” (Про свободу совісті, релігії і переконань. Збірник документів. – К.,1996. – С.6). Проти впровадження в державні школи християнської етики виступили керівники ряду протестантських спільнот, муфтій України Ахмед Тамім. Цікаву аргументацію з приводу цього у видрукуваному в цьому збірнику маекріалі дав архієпископ Ігор Ісиченко.

Проблема входження Церкви в школу нині актуалізувалася з ряду причин:

1. відзначаючи певну байдужість віруючих до храмових богослужінь, зокрема відсутність при цьому молоді, церква в такий спосіб прагне повернути їх до себе, за допомогою держави вирішити свою проблему дефіциту молодих парафіян;

2. домінуючі церкви таким шляхом хочуть здійснити своєрідний реванш за те, що в радянські часи вони були відсторонені від світської освіти, яка за своїм змістом була атеїстичною;

3. в такий спосіб деякі церкви (зокрема, УГКЦ та УПЦ МП) прагнуть вирішити проблему працевлаштування випускників своєї надмірно розбухлої мережі духовних навчальних закладів;

4. в цьому деякі церкви вбачають шлях вирішення на свою користь питань міжконфесійного і міжцерковного протистояння, бо ж одержують додаткові можливості для саморекламування, утвердження думки, що лише їх конфесія гарантує високу духовність і моральність особистості.

Якихось духовних спонук з боку державних структур при їх прагненні релігізувати освіту немає. Тут ми спостерігаємо скоріше прагнення їх вибачитися в такий спосіб перед церквою за організацію державою в недалекому минулому атеїстичного виховання у світській системі освіти. Наявне також прагнення цим посприяти деяким політичним силам (навіть окремим владним діячам) завоювати на свій бік прихильність віруючих виборців. Дас себе знати також певна містичність і месійність Президента, який в порушення правових вимог і Конституції, і Законів України про освіту й про свободу совісті, самочинно дає розпорядження про включення релігійного чинника у світську освіту. Ці питання так в правовій і цивілізованій державі не вирішуються. Якщо в глави держави й виникає якась ідея, то вона має вилитися в подання до Верховної Ради пропозиції про зміну якихось законів чи їх окремих положень, а чи ж прийняття взагалі якихось нових законів. Таких ініціатив з боку діючого Президента немає, а є його Розпорядження Міністерству освіти і науки, яке, дотримуючись субординованості влади, хоч воно й протизаконно, має виконувати (що й робить).

Відтак маятник, навіть з ініціативи Проезидента країни і всупереч орієнтаціям на світську Європу, різко рухнувся в протилежний бік – від атеїзації до релігізації. Але при цьому нехтується те, що лише світська освіта може служити чинником збереження єдності країни, міжнаціонального і міжконфесійного миру, освіченості й всебічній розвинутості особи.

Тому проблему “освіта – релігія” мають вирішувати не політики з Верховної Ради, бо ж вони, із-за своїх вузьких партійних інтересів, зокрема з метою самореклами і завоювання голосів майбутніх виборців, можуть обстоювати позицію, що співпадає з інтересами однієї з фаворизуючих їх конфесій. Зрозуміло, що опісля ці владники, попавши в залежність від певних церковних структур, вже вдовольняють їх запити, нехтуючи інтересами інших церков, а то й конфесій. Це, зокрема, має місце нині в Криму, де влада всіляко підтримує Церкву Московського Патріархату, та галичанських областях, де греко-католицька Церква

практично вже є напівдержавною і тотальною. Скажімо, в цих областях навіть вирішення проблеми впровадження почергових богослужінь було використане для обмеження й витіснення православних. А в питаннях християнської освіти Собори УГКЦ під виглядом прохань вже дають поради Львівській адміністрації, як і що треба робити в освіті (Див.: Резолюція про освіту // Вірую. – 2002, 14 січня).

Питання релігійної освіти тим більше не повинні вирішувати локально, на свій розсуд самі освітяни, бо ж тут також виявляться їх (а частіше – керівництва шкіл) конфесійні уподобання, підспівування позиціям владних структур, домінуючим церквам, а то й прагматичні матеріальні зацікавлення – одержати щось від останніх. Прикладом цього може служити прийняття директорами деяких шкіл Волині назарянства після того, як тут попрацювали благодійницькі місії цієї церкви. В цих школах вже з'явилися назарянські недільні школи, серед учнів проводяться конфесією інші релігійно-виховні заходи.

Проблеми змісту світської освіти тим більше мають вирішувати не церкви чи якісь їх об'єднання, бо ж при цьому матимемо явище конфесійної заангажованості, самозвеличення і самореклами якоїсь церкви чи конфесії. Інші ж релігійні утворення поставатимуть при цьому як далекі від культури і духовності феномени, а в підтексті – як шкідливі секти, що духовно ошукують людей, нав'язують їм хибну релігійність тощо. Зрозуміло, що такий вузькоцеховий підхід не сприятиме формуванню єдності нашого суспільства. Адже інші конфесії не зможуть змиритися з цим і будуть вдаватися до всіляких форм протидії цьому. Уже зараз маємо факти протистояння між дітьми в деяких школах на конфесійній основі, переведення батьками дітей в інші школи з тих шкіл, які за рівнем клерикалізації своєї роботи вже стали філіалами певних церков.

Проблема співвідношення релігії і освіти має вирішуватися на загальнодержавному рівні, хоч нині у нас, враховуючи значну заполітизованість нашого життя, тяжко це зробити. Маємо не стільки зростання релігійності, скільки своєрідну моду на неї. Дехто з політичних міркувань (далеких від переконаної релігійності) не тільки заграє з конфесіями шляхом потурання всіляким їхнім забаганкам, а ще й прагне підпорядкувати вже своїм забаганкам дещо від конфесій, зокрема їх назву (наприклад, християнські чи мусульманські партії), перебрати на себе організацію виховання в душі певних віровчень тощо. Згадаймо тут ХДПУ Віталія Журавського, Всеукраїнське Об'єднання християн Валерія Бабича, Християнсько-ліберальну партію Леоніда Черновецького чи мусульманську партію Рашида Брагіна.

Дехто вважає, що шляхом релігієзації освіти можна піднести рівень моральності в суспільстві. Але тут треба дивитися правді в очі. Хіба в радянські часи, коли про християнську мораль взагалі не прийнято було говорити в позитивних тонах, ми мали такий розгул аморальності, як нині, коли ця мораль відкрито й активно пропагується не лише в храмах і молитовних будинках, а й по радіо і телебаченню, на шпальтах газет і журналів, на виховних годинах вчителя і в сімейних розмовах? А хіба в країнах Заходу, де ніяких заборон релігійна діяльність не зазнавала і де в школах навчають дітей релігії, така вже висока мораль, що ми можемо їм позаздрити? Те, що маємо ми нині (і це незаперечний факт), прийшло до нас після здобуття незалежності з країн саме християнської традиції. Та й що дала тотальна релігієзація Галичини Греко-Католицькою Церквою, коли в переважній більшості виїзять у зарубіж саме звідти молоді жінки і дівчата для торгівлі собою.

Відтак моральність залежить не від того, викладається, а чи ні в школах християнська етика, відвідує людина храм, а чи ж ні. Можна знати, що є гріхом, але коли маєш умови життя такі, що треба якось вижити самому, сім'ї, то тут вже моральні виміри стають дещо іншими. При цьому спрацьовує вже принцип: а чи морально не вчинити здавалося б аморальний вчинок, щоб не спасти вищий Божий дар – життя. Аморальність з'являється ще й там, де, як у нас в Україні кажуть, “із жиру бісяться”. Цікавим є те, що це “жирування”, служіння мамоні Церкви, як правило, не засуджують, а навпаки – ще й нагороджують “жирувальників”, підносять ледь не в ранг “святих” своїми нагородами за якісь там їм їх благодійницькі пожертви. Але ж вони вдаються до благодійництва на користь Церкви не стільки із-за прагнення до спокути своїх гріхів, а скоріше задля зменшення податкового тиску самореклами.

Будь-яка елігія по-справжньому моральною людину ніколи не робила і не зробить. Адже їх моральні повчання базуються на страху покарання за грішні вчинки десь, колись і кимось. То ж безкарно за будь-які і незліченні негідні можна прожити все своє земне життя, а там, дивись, як буде, так і буде. Навіть якщо і в пекло попаду, то й не так страшно, бо ж то також вічне життя, а до його мук і випробувань звикну. До того ж, деякі з конфесій, зокрема християнських, нехтуючи прерогативою лише Бога й Ісуса Христа визначати і вибачати гріховність, вигадали ще й таїнство сповіді, що дає грішнику можливість чистим постати на «суді Божому».

Моральною є та людина, яка не за страх, а за совість не чинить негідні вчинки, не із-за корисливості, а гуманності зорієнтована на гуманність в своїй життєдіяльності. То ж релігійна етика будь-якої

конфесії не може дати те добре людині, що їй дає етика світська. Відтак незнання її природи і функціональності виявив Патріарх УПЦ КП Філарет, коли в своєму доносі Президенту України скаржився на Міністерство освіти за те, що воно, дивись, вводить в школах обов'язковий предмет з етики. Ця Етика ввібрала в себе всі загальнолюдські здобутки людства в морпальній сфері і не є такою вузькозаангажовано, як християнська, вона возвеличує людину, а не принижує її якимсь вигаданим первісним гріхом. Саме після її вивчення можна сказати, що «людина – то звучить гордо», а не хнюкати пісні чи молитви подібного змісту: «Мы - слабые создания и немощей полны, великие деянья исполнить не сильны». Ця етика виховує людину творцем і борцем, а не вічним прошайкою і аскетом, на що зорієнтовані, зокрема, заповіді блаженства Ісуса Христа (Мт. 5).

До речі, принципи світської етики всеціло відповідають біблійним принципам суті людини, яку Бог, будучи сам творцем і промислителем, створив на свій образ і подобу (Бут. 1:27). При цьому своєю третьою заповіддю, данною Мойсею (Вих. 20:7), заборонив прикликати його ім'я марно, надаремно, тобто знаходитися в стані постійної молитви. Біблія також засвідчує той факт, що «Бог дав людям заняття, щоб вони ним клопоталися» (Екл. 3:10). І далі: «Я побачив, що нема нічого кращого для чоловіка, як радіти своїми ділами, така бо його доля».

Світська етика до того ж ввібрала в себе зокрема сенс біблійної моралі. загальнолюдських заповідей Мойсея, але вибірково підійшла до новозавітних моральних повчань, бо ж вони звучать аморально для людини із здоровим глуздом. Так, не можна сприйняти заклик Ісуса: «Коли хтось приходить до мене й зненавидить свого батька й матір, жінку, дітей, братів, сестер та ще й своє життя, той не може бути моїм учнем» (Лк. 14:26). Або його повчання: «Я прийшов порізнити чоловіка із його батьком, дочку із її матір'ю, невістку із її свекрухою. І ворогами чоловіка будуть його домашні» (Мт. 10: 35-36); «Я кажу вам: не противтеся злому. Хто вдарить тебе в праву щоку, оберни до нього й другу». Подібного в Біблії можна знайти багато. Так, при повчанні не вбивати, не красти (грабувати), не чинити перелюб зміст старозавітних книг сповнений коєнням цього богообраним народом з волі самого Всевишнього щодо інших народів, які вшановують інших богів. Відтак Біблія активно обстоює нетолерантність міжконфесійних відносин, що суперечить засадам того громадянського суспільства, яке вибудовує Україна.

Протягом історії з'являлося багато різних моральних систем і вчень. Деякі з них творилися відомими й посьогодні мислителями, а деякі повставали як елемент певного конфесійного віровчення. Такою зокрема є й біблійна мораль, що склалася в єврейському середовищі, виражає його інтереси і є, власне, зокрема своїми Десяттю заповідями Мойсея, насамперед іудейською мораллю. Характерно, що ті, хто ревно обстоює християнську мораль, при цьому чомусь оперують саме цими принципами іудейської моралі. А між тим апостол Павло свідчить, що Ісус Христос «своєю наукою знищив Закони заповідей» (Ефес. 2:15), що «Закон виховником був до Христа, щоб нам виправдатися вірою» (Гал. 4:24), бо ж «людина виправдується вірою – без діл Закону» (Рим. 3:28).

Державні школи, зокрема вчителі, при їх мізерному фінансуванні мають великий обсяг навчальної і виховної роботи. То ж їм ще не вистачає нахлібника в особі т.зв. традиційних церков, які прагнуть підключити їх до свого самозбереження через введеення до навчальних планів, як обов'язкових, тих чи інших релігійних дисциплін. Конфесійні спільноти мають право і можливість відкривати при кожній громаді свої недільні школи з виключним наповненням їх програм лише релігійними предметами. То ж не виявляйте ледацюжність, не спонукайте державних службовців працювати організаційно на вас, а вирішуйте проблему християнського виховання дітей, а особливо їх батьків (бо ж від сім'ї насамперед залежить моральні вихованість), самостійно. Державна школа хібащо могла б тут допомогти церквам приміщеннями.

Часто ми чуємо від богословів різних конфесій думку, що світськість освіти веде до моральної деградації, втрати моральних орієнтирів і т.п., а відсутність релігійної освіти, орієнтованої на конкретні традиційні віровчення, із-за відсутності відповідної відповідності, сприяє заповненню українського релігійного простору різними зарубіжними релігійними утвореннями. Такі міркування беззастережно не можна прийняти. Тут претензії можуть бути у держави і церкви взаємні. Держава мала б подумати про формування такого змісту своєї освіти, який був би зорієнтованим на актуалізацію в навчальному процесі потенціалу загальнолюдських норм моралі, а також над створенням таких дитячих спільнот, які перебрали б на себе ті виховні функції, які колись виконувала піонерія і комсомол. Церкві також слід подумати над актуалізацією таких форм своєї діяльності, які формували б відповідність щодо чужих, як для України, конфесій.

Дехто твердить, що впровадження богословських предметів в систему світської освіти сприятиме зростанню духовності молоді. Але при цьому має місце надто звужене розуміння самого феномену

духовності. Вона ототожнюється з релігійністю, навіть церковною християнськістю. І що ми маємо. Надто велику безпорадність і неосвіченість виявляли кращі випускники з вищою філософсько-богословською освітою Чернівецького університету при організованій нами зустрічі їх навіть із студентами 2-3 курсу світського університету “Києво-Могилянська Академія”. А це тому, що в навчальному плані Чернівецького вузу лєвова доля годин була відведена вивченню богословських дисциплін (800 годин лише на Святе Письмо), а світські предмети були на годинному мізері (наприклад, на всі філософські предмети на цьому ще й філософському фвкультеті виділялося лише 180 годин). То ж яку духовність може принести в школу недоосвічений випускник такого духовного навчального закладу? З одного боку, він дискредитує саме християнство, носієм якого часто на рівні простого літургіста виступає, а з другого, він не може на рівних говорити навіть із сучасним студентом, що має широкий пізнавальний кругозір, опанував здобутки світової культури і науки. При прирівнюванні дипломів світської і духовної освіти цей фахівець претендуватиме на читання релігієзнавчих дисциплін. Але, як це визнає священник УПЦ МП Олександр Кубеліус (в минулому ректор Київських духовної академії і семінарії), “викладати цей предмет мають не священнослужителі, оскільки їх кваліфікація (переважної більшості) не відповідає вимогам сьогодення, перебуває на вкрай низькому рівні і при цьому не виключається конфесійна заангажованість, а професійні державні світські фахівці-релігієзнавці” (Цит.за: Релігійна панорама. – 2001. - № 11. – С. 61).

Прагнучи ввійти у світську освіту, Церква водночас не пускає Державу у свою духовну освіту. А варто було б поглянути з висот сьогоденішніх духовних здобутків людства на зміст тієї освіти, яку пропонують своїм слухачам нині духовні навчальні заклади, бо ж вони опісля посилають своїх випускників нести свої знання в маси. Державі варто було б знати, з чим вони до них йдуть. Певно, що після таких контрольних перевірок і внесення відповідних доповнень в навчальні плани главі УГКЦ кардиналу Любомиру Гузару не прийшлося б говорити, що священники його Церкви мають такий низький рівень гуманітарної підготовки, що віруючі лише із-за своєї вихованості мовчки дослуховують їх проповіді до кінця. Що ж тоді говорити про священників православних церков, у яких навчальні плани духовних учбових закладів із загальноосвітніх предметів ще бідніші й не так освічений викладацький склад їх. Так, з волі Синоду УПЦ КП із навчальних планів духовних академій було вилучено вивчення філософських, культорологічних,

історичних і деяких інших загальноосвітніх дисциплін. Влучно оцінив цей стан один із єпископів цієї Церкви: «готуємо кадилака».

Проте, враховуючи світськість нашої держави, велику конфесійну строкатість її релігійної карти (понад сто різних конфесій, церков і течій), наявність значної кількості людей з нерелігійною світоглядною орієнтацією (понад 30%) , в системі державної освіти, на нашу думку, має бути організоване вивчення саме релігієзнавчих навчальних дисциплін. Релігієзнавча освіта - це система освітянської роботи, метою якої є озброєння особи всією сумою знань, які має академічне релігієзнавство про природу, сутність, функціональність, історію та географію релігії. На відміну від релігійної освіти, релігієзнавча є: світоглядно-плюральною, оскільки знайомить своїх реципієнтів з різними поглядами на релігії; конфесійно незаангажованою, оскільки без будь-яких симпатій чи антипатій розкриває сутність віровчення, особливості культу, характер історії різних релігійних течій. Релігієзнавча підготовка забезпечує принцип світськості освіти, відповідає повністю положенню правових документів про відокремлення школи від Церкви, а Церкви - від Держави. Вона прагне утвердити в навчальний процес принцип переконання, творчого мислення, а не сприйняття учбового матеріалу лише на віру. Релігієзнавча освіта шанує в людині особистість і формує в неї відчуття власної гідності, а не якоїсь там гріховної й безвільної істоти, для якої власне Я є нічим..

Релігієзнавчу освіту мають забезпечити державні навчальні заклади. Дисциплінарна визначеність її повинна бути відмінною в середній і вищій школі, в системі релігієзнавчої спеціалізації. Як на нас, то в середній школі слід вивчати переважно історію релігій, сучасні релігії світу, а у вищій - вже основи релігієзнавства, систему релігієзнавчих спецкурсів. Можливий підручник з переліком бажаних тем для релігієзнавчої освіти ми подали видруком книги "Академічне релігієзнавство" (К.: Світ знань, 2000).

До викладання релігієзнавства слід допускати педагогів, які здобули спеціалізовану релігієзнавчу освіту в державних університетах України. Вона вже є в Київському, Одеському, Донецькому, Чернівецькому, Прикарпатському державних й Українському (Київ) та Дрогобицькому педагогічних університетах. Вирішується питання відкриття релігієзнавчих спеціалізацій і в ряді інших вузів.

Підготовку релігієзнавців в Україні насамперед було налагоджено в Київському Національному університеті ім.Т.Г.Шевченка. Навчальний план спеціалізації тут включає, окрім базового курсу "Релігієзнавство", історію християнства і релігій Сходу, дисциплінарне релігієзнавство -

філософію релігії, феноменологію релігії, історію релігії, етнологію релігії, психологію й соціологію релігії, курси з релігійної філософії різних конфесій, основ християнського віровчення, містикознавства, з нетрадиційної релігійності, панорами сучасного релігійного життя, історії релігієзнавчої і богословської думки, а також спецкурси з української релігійної духовності, історії релігії в Україні та інші. Студенти проходять науково-дослідницьку та педагогічну релігієзнавчі практики, пишуть курсові й дипломні роботи з різних релігієзнавчих дисциплін, мають зацікавлені зустрічі в конфесіях. Проте зауважимо тут на тому, що зміст релігієзнавчої освіти в вузах ще потребує свого наукового обґрунтування і вдосконалення. На часі написання програм і підручників з різних релігієзнавчих курсів.

Підготовку спеціалістів вищої наукової кваліфікації з релігієзнавства в Україні можна було б організувати через аспірантуру і докторантуру Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України, деяких провідних університетів.

З метою забезпечення повноти і наступності в релігієзнавчій освіті варто було б утворити при Міністерстві науки і освіти України спеціальну методичну комісію, завданням якої була б підготовка навчальних програм з релігієзнавчих дисциплін, організація написання підручної літератури тощо.

Ряд діючих в Україні Церков порушують питання про впровадження в навчальний процес світських вузів як окремої навчальної дисципліни теології. При цьому не враховується сама специфіка світської освіти, адже вона вчить пізнавати істину, а не сприймати її беззастережно на віру, як це повинно бути при вивченні телогії, вчить розмірковувати, заперечувати й стверджувати, а не бездумно освоювати, сприймати її знання таким, яким його подають беззмінно тисячі років. Зрозуміло, студент світської системи освіти сприйме із смішком біблійну інформацію, що заєць має нероздвоєні копита, а Йону проковтнув кит і він сидів у нього в череві три доби. То чи потрібно плодити еретиків, бо ж мислячий студент ніколи не прийме на віру будь-який догмат релігії. А при цьому, як тоді вирішувати питання з екзаменаційною оцінкою? Саме тому в багатьох країнах вивчення “Теології” передано в систему богословської (теологічної) освіти, а в світській її системі вивчають Religious Studies.

Не станемо тут з’ясовувати зміст і специфіку теології (богослов’я). Це питання відносно добре розглядається в нашому “Академічному релігієзнавстві”. Ми вважаємо, що у системі вищої світської освіти має вивчатися саме релігієзнавство. Воно, як і будь-яка

інша сфера наукового знання, не визнає абсолютної усталеності якихось знань. На відміну від теології, елемент віри присутній в ньому як принцип, а не як інструмент осягнення. Раціональному в релігієзнавстві відводиться провідне місце. Всі його положення обов'язково повинні дістати емпіричне підтвердження, теоретичну доказовість. Богослов'я ж свої положення не доводить до чуттєво-сприйнятної наочності чи логічної очевидності й чіткості.

Християнське богослов'я, як правило, замикається сферою Святого Письма. Образно кажучи, воно завмирає часово і просторово. Основним для нього є Бог в контексті його функціонування. В богослов'ї якщо й існують люди, суспільство взагалі, природне середовище, то лише як сфера діяльності Бога, прояв його промислу, зафіксованого в оповідах Священних Книг. Тому богослов'я є вужчим за предметом своєї зорієнтованості від релігієзнавства. Останнє, як свідчить навіть етимологія його терміну, вивчає релігію як багатофункціональний феномен, а вже в контексті цього вивчення акцентує увагу на Святому Письмі. Для вивчення релігії воно застосовує як загальнонаукові, так і специфічні методи пізнання. Це дає йому можливість проникати в сутність релігійних процесів і не залишатися на поверхні явищ.

Академічне релігієзнавство відрізняється від теології також своїм світоглядним плюралізмом і позаконфесійністю. Воно хоч і вказує на певні відмінності різних релігій, проте досліджує їх як однорідні явища, не віддає оціночну перевагу жодній з них. На відміну від теології, яка має чітку конфесійну окресленість (так, немає християнської теології взагалі, а є католицька, православна і у великому різноманітті протестантська) і в її межах має зберегти свою тотожність, релігієзнавство існує у формі різноманітних течій і шкіл. Від теології його різнить також складна і змінна дисциплінарна структура, яка дає можливість осягнути релігію не тільки як ціле, а й в цілому, в процесі її змін і широкої функціональності. До цієї структури входить насамперед філософія релігії, її історія та історіософія, психологія та соціологія, етнологія та географія, феноменологія та культурологія релігії.

Релігієзнавство до вивчення релігійних феноменів підходить з позиції розуму, а не сліпої віри, беззастережного прийняття догмату тільки тому, що він є догмат, як це має місце в богослов'ї. У ньому не спрацьовує принцип: віра не доказує себе, а показує. До того ж, теоретичне релігієзнавство доповнюється практичним. Воно обстоює право кожної людини на свій шлях до Бога у відповідності зі своєю совістю. Якщо людина обрала якусь конфесію, знаходить себе в ній і сприймає її віровчення як єдиноістинне, то ніхто не має права руйнувати

її духовний суверенітет, силою нав'язувати їй якісь інші переконання. А саме так хочуть діяти ті конфесії, які прагнуть пропхнути своє богослов'я у світські навчальні заклади. Проте всьому своє місце і свій час.

Церква (і то скоріше деякі її конфесійні християнські різновиди) нині прагне до того, щоб використати державну освіту у своїх інтересах. Подеколи вона вдається до оцерковлення вчителів на спеціально для цього організованих курсах. Проте ми вважаємо, що державна школа – не місце для релігійної освіти. Її мають проводити навчальні заклади, які організовуються конфесіями при своїх керівних установах, монастирях, парафіях. Як виняток, можна було б дозволити їм використовувати попервах частково (на правах оренди) приміщення державних навчальних закладів, але без підпорядкування навчального процесу в них керівництву різних інституцій Міністерства освіти і науки.

Певно можна було б також законодавчо визначитися в тому, що конфесії можуть відкривати свої загальноосвітні учбові заклади, де б отримували світську освіту ті, хто навчається в них. При цьому конфесії могли б запрошувати до викладання тут загальноосвітніх дисциплін лише тих викладачів, диплом яких визнається державою. Слід визначитися в тому, що загальноосвітня програма цих навчальних установ, якщо вони претендують на видачу документів про освіту державного зразка, мала б затверджуватися обласними відділами освіти, а то й Міністерством освіти і науки України. Водночас в цих навчальних установах могли б викладатися і релігійні предмети за визначенням конфесії.

Демократизація українського суспільства відкрила сприятливі можливості для організації релігійної освіти в нашій країні. Якщо в тоталітарні часи в Україні діяла всього одна православна духовна семінарія в Одесі, то на початок 2005 року маємо вже 173 духовних навчальних закладів різних конфесій, в яких навчається 19771 слухачів.

Більше всього їх в Українській православної церкви Московської юрисдикції - 15, де готуються до різних видів релігійної діяльності 4413 осіб. Церква має в Києві свою духовну академію. Київський патріархат в 2005 році мав 16 навчальних духовних установ з 1354 слухачами. З них дві духовні академії - у Києві і Львові, філософсько-богословський факультет при Чернівецькому університеті ім. Ю.Федьковича. Автокефальна православна Церква має 7 духовних навчальних закладів. Серед них виділяється своєю навчальною відкритістю і творчим підходом до формування навчального плану Харківський колегіум ім. патріарха Мстислава.

Надто багато уваги організації богословської освіти приділяють греко- і римо-католицька Церкви. В 2005 р. УГКЦ мала в Україні

тринадцять семінарій і духовну академію. У Львові відкрито Український католицький університет. Навчання в греко-католицькій системі освіти охоплено 1673 особи. 7 навчальних установ римо-католиків мають 731 слухача.

За підтримки зарубіжних центрів в останні роки спостерігається активізація роботи з організації релігійної освіти в традиційних для України протестантських церквах. Так, баптисти різних організаційних об'єднань мають 47 своїх навчальних установ, де здобувають релігійну освіту понад 7400 осіб. В 21 навчальному закладі п'ятидесятників нині біля 1250 слухачів, а в трьох адвентистських їх біля 500. За спонсорства благодійницької організації АДРА Церквою адвентистів сьомого дня відкрито в приміській зоні Києва - в селищі Буча - Український гуманітарний інститут, який, маючи світський характер і працюючи за стандартами світської освіти, навчає студентів на чотирьох факультетах. Цей досвід організації в рамках певної конфесії вищих світських навчальних закладів мали б використати інші Церкви, а не виявляти прагнення оцерковнити державну освіту України.

Прагнуть організувати підготовку кваліфікованих кадрів шляхом відкриття своїх навчальних установ і нові релігійні течії. Так, має вже 4 своїх духовних семінарій Церква Повного Євангелія, відкрило Академію ведичних знань Товариство свідомості Крішні, організували чотири навчальні установи харизмати.

Зрозуміло, що кожна з конфесій по-своєму забезпечує навчальний процес в своїх коледжах, семінаріях, академіях, різну мету переслідує цим. Так, греко-католики зорієнтовують діяльність своїх навчальних установ на підготовку, окрім священнослужителів, ще й капеланів, викладачів релігійних курсів для загальноосвітніх шкіл. Саме тому вони більше всіх волають про оцерковлення світської освіти, хоч, зрозуміло, ніхто не допустить їх випускників в школи негаличанського регіону, як це має місце в Галичині. Це призведе до нових форм міжконфесійного протистояння, як і те, як Церква перенесла до Києва зі Львова свій керівний центр, а на Сході України творить свої екзархати.

Україна в наш час знаходиться під активним впливом різних міжнародних місіонерських центрів і корпорацій, які проводять різноманітні релігійні заходи, зокрема, конгреси, конференції, семінари за участю іноземних проповідників. В Україні нині активно діє біля 500 зарубіжних місій і місіонерських організацій. Серед них: "Благодійність", "Геден", "Маріам", "Нова церква", "Обітниця світу", «Благовіст», "Сім'я", "Чайтан" і та ін. Значна кількість іноземних місіонерів прибувають в Україну з туристичними або службовими візами як фахівці

в галузі освіти, охорони здоров'я і культури. Але невдовзі після приїзду вони розгортають широку релігійну місіонерську діяльність. Останнім часом в державних установах освіти набули поширення різні міжнародні релігійні програми і проекти, що видаються як новаторство у педагогіці. Подекуди започатковано створення в державних загальноосвітніх школах класів релігійного спрямування.

Окрім дошкільних закладів і загально-освітніх шкіл, зарубіжні місіонери паралельно прагнуть проводити свою роботу й у вищих навчальних закладах України. Для роботи на кафедрах іноземних мов багатьма вузами запрошуються зарубіжні фахівці. Серед останніх чимало людей з богословською освітою і досвідом місіонерської роботи. Інтенсивне вивчення англійської мови вони здійснюють саме на релігійній основі, зокрема на матеріалі біблійних сюжетів і псалмів. За таких обставин вивчення літературної англійської мови підміняється теологічним варіантом англійської мови, яка має вузьку сферу вжитку і мало придатна для мовної практики.

В деяких вузах самоініціативно створюються студентські релігійні товариства з вивчення проблем сучасного християнства і східних релігій. Особливу увагу на місіонерську роботу серед вузівської інтелігенції і студентів звертають Церква Єднання, Міжнародне товариство свідомості Крішні, Міжнародна комуна саньясинів та ін. Так, при Сімферопольському університеті було створено студентську громадську організацію "Університет Махаріші Махеш Йоги". Основний напрямок діяльності його - освоєння ведичних знань, які охоплюють проблеми філософії, медицини тощо. Керівництво і викладання в університеті здійснюють зарубіжні місіонери.

Аналіз місіонерської освітянської діяльності різних зарубіжних центрів України засвідчує те, що роль релігійного чинника у вихованні української молоді є досить суперечливою і далекою від толерантності. Місіонери різних конфесій дають інтерпретацію загальнолюдських і християнських моральних цінностей у річищі своїх конфесій. Керуючись принципом релігійної нетерпимості, вони нерідко принижують значення інших віросповідань, зокрема традиційних для України, а також світських моральних цінностей.

Деформована релігійна освіта і релігійне виховання молоді не сприяють становленню у неї гармонійної духовності, формують невпевненість у власних силах, почуття меншовартості, нетерпимості до інших релігій, войовниче ставлення до іновірців. Як це засвідчують непоодинокі приклади, навіть вивчення християнської етики не стало чинником високої моральності молоді, панацеєю від моральних вад. Тому

важливо, щоб держава захищала духовні інтереси своїх громадян, будь-яку місіонерську діяльність спрямовувала в річище дотримання свободи совісті, національних пріоритетів, загальнолюдських цінностей. Релігійна освіта і виховання не можуть проводитися екстремістськими методами і спрямовуватися на нівелювання історичних та національних цінностей українського народу з метою утвердження релігійних принципів однієї з протестантських конфесій. Деформоване релігійне навчання і виховання не приносить користі у розвитку духовних цінностей українського суспільства, формує нетерпимість до інших релігійних вірувань, принижує громадянську гідність українських дітей.

Відтак в системі державної освіти має бути організована лише релігієзнавча освіта. В усіх формах навчання вона повинна здійснюватися на принципах гуманізму, толерантності і дотримання принципу свободи совісті. Релігієзнавча освіта має спрямовуватись в русло нормалізації міжконфесійних відносин і забезпечення стабільності суспільного життя в Україні. Лише вона може озброїти молодь знаннями закономірностей виникнення, розвитку й функціонування релігії, різноманіття її феноменів, взаємозв'язку і взаємовпливу релігії та інших сфер культури. Окрім глибоких знань релігійного феномену викладача-релігієзнавця має характеризувати висока моральність, толерантність, об'єктивність, допитливість, вміння незаангажовано працювати з віруючими людьми і бажання розуміти їх.

Єрмоєнко А., Щириця Т.

ЕТИКА В СЕКУЛЯРИЗОВАНІЙ КУЛЬТУРІ

Головний посыл авторів спрямований актуалізацією запитання: чи спроможна релігійна (християнська) етика як деонтологія прахис'у бути адекватною сучасній людині в суспільстві “ризиків і загроз” (У.Бек). Якщо порівнювати соціально-економічні тенденції, спрямовані до модернізації й глобалізації, та соціально-гуманітарні (антропологічні), пов'язані з універсалізацією цінностей, і виявляти в межах різних соціальних проєктів – лібералізму та неоконсерватизму – механізми їхнього (тенденцій) взаємопроникнення і взємодетермінацій, то слід наголосити на обмеженості партикулярного етосу, його неадекватності викликам розвитку сучасної технологічної цивілізації. З цього, звісно, не впливає скепсис щодо його спроможності, а відтак і релігійної етики, до